

Mnenje Evropskega ekonomsko-socialnega odbora o GSO v EU (dodatno mnenje)

(2012/C 68/11)

Poročevalec: **Martin SIECKER**

Evropski ekonomsko-socialni odbor je 16. marca 2011 sklenil, da v skladu s členom 29(A) izvedbenih določb poslovnika pripravi dodatno mnenje o naslednji temi:

GSO v EU

(dodatno mnenje).

Strokovna skupina za kmetijstvo, razvoj podeželja in okolje, zadolžena za pripravo dela Odbora na tem področju, je mnenje sprejela 21. decembra 2011.

Evropski ekonomsko-socialni odbor je mnenje sprejel na 477. plenarnem zasedanju 18. in 19. januarja 2012 (seja z dne 18. januarja) s 160 glasovi za, 52 glasovi proti in 25 vzdržanimi glasovi.

1. Genetsko spremenjeni organizmi v EU – smernice za prihodnjo razpravo

1.1 Genetsko spremenjeni organizmi (GSO) so zelo občutljiva tema. Po eni strani je genetsko spreminjanje (GS) deležno velikega zanimanja, po drugi pa je tudi vzrok za veliko zaskrbljenost. Razprava je pogosto čustveno nabita in polarizirana. Tudi v posvetovanjih, ki jih vodi razum, imajo tako zagovorniki GS kot tudi njegovi nasprotniki zelo selektiven odnos do resnice in zapostavljajo različne podrobne vidike. Povrh se zdi, da poleg različnih mnenj o prednostih in slabostih GS celo v samem Odboru obstaja tudi veliko negotovosti in domnevanj, med drugim o naravi in obsegu pravne ureditve GSO v EU. To pa je obžalovanja vredno, saj si to pomembno in politično občutljivo vprašanje zasluži bolj kakovostno razpravo.

1.2 Sedanji pravni okvir EU za GSO doživlja spremembe. Zato bo EESO v bližnji prihodnosti pogosteje pripravljati mnenja o politiki in zakonodaji GSO. V okviru priprav na prihodnjo razpravo o tej temi in za njeno usmeritev je v tem mnenju podan splošen pregled sedanjega stanja in trenutnih razprav o GSO in njihovi ureditvi v EU. Pri tem so pomembni različni vidiki, med drugim etični, okoljski, tehnološki, (družbeno-) gospodarski, pravni in politični. Vsa ta vprašanja, ki se porajajo z nešteti možnostmi GS in hitrim razvojem uporabe GSO, je treba obravnavati v širšem družbenem kontekstu. Namen tega mnenja je zagotoviti načrt za razvoj uravnotežene in relevantne politične razprave o teh pomembnih vprašanjih.

1.3 V mnenju so izpostavljene le glavne točke razprave in navedene le nekatere od najpomembnejših dilem, povezanih z GSO in njihovo ureditvijo v EU. O številnih vprašanjih bo moral EESO pripraviti podrobnejša (raziskovalna) mnenja in se zato zavezuje, da bo v prihodnosti opravil potrebno raziskovalno delo na tem področju. Med prednostnimi področji so ocena veljavne zakonodaje EU v zvezi z GSO, njena morebitna revizija

in zapolnitev obstoječih regulativnih vrzeli, navedenih v tem mnenju. Odbor se zavezuje, da bo o teh pomembnih temah v bližnji prihodnosti pripravil nadaljnja mnenja.

2. Zgodovina genskega spreminjanja

2.1 Mnenja se razhajajo tudi o zgodovini GS. Medtem ko nasprotniki GS govorijo o povsem novi tehnologiji, ki s sabo prinaša neznana tveganja in etične pomisleke, ga njegovi zagovorniki umeščajo v stoletno tradicijo žlahtnjenja rastlin in bioloških procesov pridelovanja s kvasovkami, bakterijami in glivami. Kljub temu pa je mogoče na osnovi objektivnih dejavnikov sklepati, da je GS nekaj povsem novega in drugačnega od teh preteklih postopkov. Odločilna ločnica med „starimi“ in „sodobnimi“ biotehnologijami je nastala z uvedbo genetike. Ko sta James Watson in Francis Crick leta 1953 odkrila dvojno spiralo DNA, je bila razkrita genetska koda ljudi ter vseh naših rastlinskih in živalskih vrst, s čimer so znanstveniki dobili priložnost za revolucionarne manipulacije na genetski ravni, ki predstavljajo sam temelj življenja.

2.2 Začetki tehnologije GS segajo v leto 1973, ko so ameriški znanstveniki na bakterijah izvedli prve uspešne poskuse z rekombinantnimi molekulami DNA (rDNA). S tem ko je postalo mogoče identificirati, izolirati in razmnoževati specifične gene ter jih prenesti v drug živ organizem, so lahko znanstveniki dedne genetske lastnosti živih organizmov prvič spremenili na specifičen način, ki sicer po naravni poti s križanjem in/ali naravno rekombinacijo ni mogoč. Pred tem so se pri konvencionalnih metodah gojenja ali križanja kombinirali celotni genomi (vrste), s čimer naj bi se nato s povratno selekcijo ohranile ugodne lastnosti vrste. Čeprav je GS omogočilo natančnejšo manipulacijo, je vnos genov v drug organizem (ali vrsto) nestabilen in negotov proces, ki ima za gostitelja genoma in interakcijo z okoljem težko predvidljive sekundarne učinke in posledice. Zlasti dolgoročne posledice so še vedno v veliki meri neznane.

2.3 Po letu 1975 se je tehnologija GS zelo hitro razvijala. Že leta 1982 so na trg prišli prvi komercialni (medicinski) gensko spremenjeni izdelki. V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja so sledile t. i. transgene rastline in živali. Z leti je bila prekoračena tudi meja med različnimi vrstami. Tako je bil denimo gen prašiča vnesen v vrsto paradižnika, gen kresnice v rastlino tobaka in človeški gen v bika. Zaradi tega prestopa naravnih mej med vrstami, nepredvidljivosti dolgoročnih učinkov in nepovratnosti možnih vplivov (na okolje) se GS obravnava kot popolnoma nova, potencialno tvegana tehnologija. To je tudi podlaga za ureditev GSO v EU in njenih državah članicah, številnih tretjih državah ter mednarodnih pogodbah.

3. Zadevni sektorji in družbeno sprejemanje GSO

3.1 Najpomembnejši sektorji, v katerih se uporabljajo GSO, so kmetijstvo in živilski sektor (v glavnem odpornost na pesticide), zdravstveni in farmacevtski sektor (zdravila, genska diagnostika, gensko zdravljenje) ter (petro-)kemična industrija in industrija orožja. Ta tri področja pogosto med seboj razlikujemo kot „zeleno“, „rdečo“ oziroma „belo“ biotehnologijo.

3.2 V vseh teh sektorjih pa GS ni enako sporno. Zdi se, da oblikovalci politik in splošna javnost izražajo skrb in pomisleke bolj zaradi posebnih aplikacij GS, ne pa toliko zaradi tehnologije same po sebi. Aplikacije v zdravstvu so večinoma pozitivno sprejete, medtem ko je največ kritik uperjenih proti uporabi GS v kmetijstvu in živilskem sektorju. Pomemben element razprave je tehtanje med koristnostjo in potrebo na eni strani ter možnimi tveganji in pomisleki na drugi strani. Veliko ljudi potemtakem GS razume kot pomemben in obetajoč prispevek k zdravljenju hudih človeških bolezni, medtem ko so koristi (sedanje generacije) kmetijskih in živilskih GSO za potrošnika veliko manj očitne (za zdaj gre zgolj za agronomske lastnosti v korist proizvajalcev). Prav tako so varnostne zahteve in klinične raziskave pred izdajo dovoljenj za uporabo v medicini že od nekdaj veliko strožje in obsežnejše od postopkov, ki so potrebni pred vnosom GSO v okolje ali živila.

3.3 Poleg tega je tako z družbenega kot tudi regulativnega vidika pomembno razlikovati med GS, ki poteka v zaprtih, izoliranih prostorih, kot so laboratoriji, tovarne in rastlinjaki, kjer se lahko z ustreznimi zadrževalnimi in varnostnimi ukrepi prepreči nenamerno sproščanje GSO, ter aplikacijami, pri katerih se gensko spremenjene rastline ali živali brez možnosti zadrževanja sprostijo v odprto okolje kot živa bitja, ki imajo sposobnost posnemanja in nenadzorovanega ter nepovratnega širjenja in razmnoževanja v biosferi, kjer so interakcije z lokalno biotsko raznovrstnostjo in učinki nanjo nepredvidljivi.

3.4 Vendar pa je pri rastlinah, prenesenih v odprto okolje, treba razlikovati med dvema različnima situacijama. Križanje gojene rastlinske vrste s prostoživečo je mogoče, če ta raste v

bližini, ni pa mogoče, kadar v okolju z gensko spremenjenimi rastlinami ni sorodnih prostoživečih rastlinskih vrst. Pri pripravi zakonskega okvira za prenos gensko spremenjenih rastlin v odprt kmetijski prostor je treba vključiti to ločevanje.

3.5 To ni nujno razlikovanje med „rdečo“ in „zeleno“ biotehnologijo, saj se lahko tudi v kmetijstvu in živilski industriji v izoliranih laboratorijih izvajajo varne in inovativne temeljne znanstvene raziskave na enak način, kot je že dolgo sprejet v medicinski biotehnologiji. Gensko spremenjeni encimi se v veliki meri uporabljajo tudi pri proizvodnji hrane v izoliranem okolju, ne da bi ti GSO kot živi organizmi ostali v končnem proizvodu ali prešli v okolje. Razlikovanje med uporabo v zaprtih prostorih in prostim sproščanjem v okolje, pa tudi med temeljnimi znanstvenimi raziskavami in komercialnimi aplikacijami je pomemben element politične razprave ter javnega dojetja in odziva potrošnikov na GSO.

3.6 Kot vedno znova kažejo številne javnomnenjske raziskave, vključno z Eurobarometrom ⁽¹⁾, in znanstvena literatura, je v EU naraščajoča večina prebivalstva vsaj skeptična, če ne že negativna do GSO, še posebej v hrani, krmi in kmetijstvu. Tudi vlade držav članic zagovarjajo razhajajoča se mnenja in politike v zvezi z GSO. Neomajne nasprotnice GSO so npr. Avstrija, Madžarska, Italija, Grčija, Poljska in Latvija, medtem ko so npr. Nizozemska, Združeno kraljestvo, Švedska, Španija, Portugalska in Češka priznane zagovornice. Veliko držav članic pa sploh noče zavzeti stališča.

3.7 Zaradi te razdeljenosti mnenj je sprejemanje odločitev o GSO težavno in dolgotrajno. Na splošno o odobritvah GSO enostransko odloča Komisija, saj države članice v postopku komitologije s kvalificirano večino niso zmožne sprejemati odločitev o izdaji dovoljenj za GSO. Čeprav je med letoma 1999 in 2004 veljal dejanski moratorij na izdajo dovoljenj za GSO, tega obdobja ni bilo mogoče izkoristiti za temeljito razpravo, v kateri bi dosegli bolj soglasen pristop h GSO v EU. Število držav članic, ki so gojenje GSO na svojem ozemlju prepovedale, se je v zadnjih letih povečalo. Zadnji predlog Komisije za večjo svobodo pri odločanju o prepovedi gojenja gensko spremenjenih poljščin na (pod)nacionalni ravni je bil deležen ostrih kritik držav članic, EP, različnih organizacij civilne družbe in industrije, pa tudi Odbora, kot je razvidno iz njegovega nedavnega mnenja ⁽²⁾. V vsakem primeru pa ne moremo biti zadovoljni, da je tako pomembna tema, kot je GSO, privedla do skorajšnjega političnega zastoja v EU.

⁽¹⁾ Najnovejša tovrstna raziskava Eurobarometra je *Europeans and Biotechnology in 2010* (Evropejci in biotehnologija leta 2010), http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_341_winds_en.pdf.

⁽²⁾ CESE, UL C 54, 19.2.2011, str. 51.

3.8 Različne organizacije civilne družbe in zainteresirane skupine so zaskrbljene zaradi GSO iz različnih razlogov, povezanih z okoljem, dobrim počutjem živali, interesi potrošnikov, kmetovanjem, čebelarstvom, razvojem podeželja, globalnim razvojem, etiko, religijo itd. Tudi EP se je pogosto kritično izrazil o GSO in njihovem reguliranju, enako kot EESO ter nacionalni, regionalni in lokalni organi, pa tudi neodvisni znanstveniki. Glavni zagovorniki so velika podjetja s patenti za GSO ter druge zainteresirane strani, vključno z nekaterimi kmeti in znanstveniki, ki se ukvarjajo z GS, ter mednarodni trgovinski partnerji, za katere je bolj prožna ureditev GSO v EU v velikem ekonomskem interesu. Nekaj glavnih prednosti, ki naj bi jih imeli GSO, je obravnavanih v poglavju 5.

3.9 Tudi izven EU obstaja velik (političen in družbeni) odpor do GSO v hrani in okolju, zlasti v državah, kot so Japonska, Švica, Koreja, Nova Zelandija, Mehika, Filipini in različne afriške države. Po drugi strani je v nekaterih državah gojenje GSO zelo razširjeno: leta 2010 je že več kakor 15 milijonov kmetov pridelovalo GSO (zlasti sojo, koruzo in bombaž) na približno 150 milijonih hektarjev. Treba pa je poudariti, da se je 90 % celotne površine obdelovalo v zgolj petih državah: ZDA, Kanadi, Argentini, Braziliji in Indiji. Vendar GSO v teh državah kljub tako obsežnim površinam, ki jih zasedajo, niso nesporni. Dejansko se zdi, da v zadnjem času javnost postaja vse bolj kritična do GSO, v veliki meri zaradi incidentov, povezanih z nenamernim širjenjem gensko spremenjenih poljščin, kot sta koruza in riž, ter sodnih odločb o soobstoju. Pri tem je treba opozoriti, da v teh državah označevanje ni obvezno, zato potrošniki ne vedo, ali izdelki vsebujejo GSO, in zato tudi nimajo možnosti informirane izbire.

4. Ekonomski interesi, intelektualna lastnina in tržna koncentracija

4.1 Morebitni finančni interesi za uporabo GSO v industriji žlahtnjenja rastlin so precejšnji. Letni promet semen na svetovnem trgu je že presegel 35 milijard EUR in ima potencial za še večji proizvodni trg s prometom v višini več sto milijard EUR.

4.2 Tehnologija GS in njegova komercializacija doživljata neverjetno hiter razvoj, ki je s seboj prinesel velike posledice za odnose v tem sektorju. Intelektualna lastnina na področju žlahtnjenja rastlin je že več kot pol stoletja urejena z „žlahtniteljsko pravico“, ki je zapisana v mednarodnih konvencijah. Izjema od tečasne izključne pravice za razvijalce novih vrst je t. i. „oprostitve za žlahtnitelje“. V skladu s to oprostitvijo lahko drugi gojitelji brez soglasja prvotnega imetnika žlahtniteljske pravice zavarovane vrste uporabljajo za razvoj novih in izboljšanih vrst. Ta izjema ne obstaja v nobeni drugi dejavnosti in je posledica spoznanja, da nove vrste ne morejo biti ustvarjene iz nič.

4.3 Razvoj molekularne biologije, ki ne izvira iz kmetijstva, je privedel do uvedbe patentnega prava na področju žlahtnjenja

rastlin. Patentne in žlahtniteljske pravice so iz različnih razlogov v medsebojnem nasprotju. Prvi razlog je to, da patentno pravo ne priznava oprostitev za žlahtnitelje. Tako lahko imetnik patenta zahteva izključne pravice nad genskim materialom in drugim prepove njegovo uporabo ali jo pogojuje z dragimi licencami. Za razliko od žlahtniteljskih pravic patentno pravo ne spodbuja odprte inovativnosti in ne združuje gospodarskih spodbud za inovacije z zaščito drugih javnih interesov.

4.4 Boj za pravice na tem področju pa sega še dlje. Evropska direktiva o pravnem varstvu biotehnoških izumov⁽³⁾ iz leta 1998 omogoča patentno varstvo izumov, povezanih z rastlinami. Rastlinske gene ali genska zaporedja je mogoče patentirati, rastlinskih vrst pa ne. Ta razlaga pa ni povsem nesporna. Vodilne multinacionalke na področju žlahtnjenja rastlin trdijo, da možnost patentiranja genskih lastnosti vrste posredno pomeni, da tudi za to vrsto velja patentno pravo⁽⁴⁾. V tem primeru vrst, ki so pod patentnim varstvom, drugi ne morejo več uporabljati za nadaljnje inovacije. To pa škodi biotski raznovrstnosti v kmetijstvu in pomeni, da rastline z zanimivimi lastnostmi niso na voljo za nadaljnje inovacije drugih. Razvoj medicinske biotehnologije kaže negativne posledice, ki se lahko pojavijo zaradi tega pristopa: stroga zaščita patentov in visoke cene pomenijo, da si lahko nove izdelke privoščijo samo posamezniki z zadostnimi sredstvi, medtem ko prikrajšanim ljudem, ki jih najbolj potrebujejo, niso na voljo. Enake nezaželene posledice bi lahko nastale tudi v industriji žlahtnjenja rastlin.

4.5 V zadnjih nekaj desetletjih je v industriji žlahtnjenja rastlin predvsem zaradi patentnega varstva in regulativnih zahtev prišlo do izjemno visoke tržne koncentracije. Če je bilo v preteklosti na tem področju dejavnih še na stotine podjetij, trenutno na svetovnem trgu prevladuje le peščica pomembnih akterjev. Leta 2009 je samo deset korporacij nadzorovalo skoraj 80 % svetovnega trga semen, od tega tri največje celo 50 %. Prav te multinacionalke so nadzorovale tudi okrog 75 % svetovne agro-kemične industrije. To niso več podjetja, ki se ukvarjajo samo z žlahtnjenjem rastlin, temveč globalne korporacije, ki so dejavne tudi v živilski, pesticidni, kemični, energetske in farmacevtski industriji. Poleg tega ponavadi proizvajajo povezane izdelke, kot so gensko spremenjene rastline, ki so postale odporne na določene pesticide, ki jih prodaja isto podjetje. S takšno konsolidacijo lahko izbrana skupina multinacionalk v veliki meri nadzoruje celotno proizvodno verigo hrane in sorodnih izdelkov, kar ogroža svobodno izbiro potrošnikov, cenovno dostopnost, odprte inovacije in genetsko raznolikost. Ta stopnja koncentracije in monopola na trgu pa je vsekakor nezaželena, zlasti v ključnih sektorjih, kot sta kmetijstvo in proizvodnja hrane, zato morata EESO in EU temu vprašanju nameniti posebno pozornost.

⁽³⁾ Direktiva 98/44/ES z dne 6. julija 1998 o pravnem varstvu biotehnoških izumov, UL L 213, 30.7.1998, str. 13.

⁽⁴⁾ Glej zadevo C-428/08, Monsanto Technology.

5. Druga vprašanja, povezana z GSO

5.1 V zvezi s GSO se pojavlja veliko vprašanj. Stališča o prednostih in slabostih GSO se močno razhajajo, razprave pa so zelo polarizirane in čustveno nabite. To mnenje je prekratko za podrobno analizo te razprave, vendar pa je vredno izpostaviti nekatera ključna vprašanja. Pogosti argumenti v prid GSO so boj proti lakoti in zagotavljanje hrane za hitro naraščajoče svetovno prebivalstvo ter boj proti podnebnim spremembam. Na vseh teh področjih so nujno potrebne neodvisne znanstvene raziskave in EESO poudarja, da je treba zanje (še naprej) zagotavljati strukturna sredstva EU, ne le za spodbujanje znanstvenih in komercialnih inovacij temveč tudi za preučevanje družbeno-gospodarskih, okoljskih in drugih učinkov tehnoloških dosežkov.

5.2 Gensko spremenjene rastline nikoli ne bodo rešitev za težave, povezane s svetovno lakoto in revščino. Večja produktivnost nikakor ne pomeni tudi boljše porazdelitve živil. Žal je za učinkovito spopadanje s hudim problemom zanesljive preskrbe s hrano prednostnega pomena izboljšati dostop do zemljišč, spodbujati pravičnejšo porazdelitev bogastva, okrepiti trajnostni vidik v trgovinskih sporazumih ter zmanjšati nihanja cen surovin. Čeprav biotehnologija nikakor ni rešitev za vse tegobe, je FAO v zadnjih poročilih navedla, da „biotehnologija prinaša velike agronomске in ekonomske koristi za kmete v tretjih državah, zlasti male kmete“. Vendar pa že od samih začetkov tehnologije GS njeni zagovorniki trdijo, da so gensko spremenjene rastline nepogrešljive v boju proti svetovni lakoti in revščini. Napovedano je bilo, da bodo rastline, obogatene z vitamini ali drugimi hranili, pomagale ublažiti lakoto in bolezni v tretjem svetu. Zahvaljujoč potencialnim lastnostim, kot so odpornost na sušo, slanost, pozebo ali na druge stresne pogoje, naj bi poljščine lahko uspevale tam, kjer to prej ni bilo mogoče. Poleg tega naj bi bil tudi pridelek večji. Toda kljub desetletjem obetavnih domnev do sedaj ni bila komercialno razvita niti ena od teh učinkovitih lastnosti poljščin. Tudi finančne spodbude za razvoj tovrstnih poljščin so omejene, saj so njihove koristi namenjene najbolj ogroženim in prikrašanim skupinam svetovnega prebivalstva. Tudi če bi lahko prihodnje generacije GSO izpolnile obljube o večjem donosu in odpornosti na stresne pogoje, to še vedno ne bi rešilo svetovne lakote, saj se večina kmetijskih zemljišč v državah v razvoju uporablja za proizvodnjo luksuznega blaga za izvoz v bogate države. Poleg tega se velika večina gensko spremenjenih pridelkov, ki so trenutno na tržišču, uporablja za krmo, namenjeno zadovoljevanju zahodnih potreb po mesu ter mleku in mlečnih izdelkih (90 % uvožene soje v EU), ali za biogorivo in plastiko. Ker se poljščine, ki so sicer namenjene prehrani, vse pogosteje uporabljajo za neprehrambene namene, so svetovne cene blaga in hrane narasle, s čimer sta se svetovna negotovost preskrbe s hrano in revščina še dodatno povečali⁽⁵⁾.

5.3 Svetovna prehrambena kriza torej ni toliko problem proizvodnje, ampak distribucije (na svetu se proizvede več kot

150 % svetovne porabe hrane), zato so bolj potrebne politično-ekonomske rešitve kot pa kmetijske inovacije. EESO se zaveda, da bo svetovna prehranska varnost še bolj ogrožena zaradi rasti prebivalstva. Tudi mednarodne organizacije, kot je Organizacija ZN za prehrano in kmetijstvo (FAO), velike nevladne organizacije, npr. Oxfam, in nedavno poročilo uglednega kmetijsko-znanstvenega organa ZN, tj. odbora za mednarodno oceno kmetijskega znanja, znanosti in tehnologije za razvoj (IAASTD – *International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development*), opozarjajo na pomen trajnostnega kmetijstva kot rešitve problemov v zvezi s prehransko varnostjo in neodvisnostjo. V teh verodostojnih ocenah je poudarjena potreba po trajnostnih in ekoloških kmetijskih praksah in metodah, pri čemer ni nujno predvidena vloga GSO, temveč bolj vloga alternativnih metod. Najizrazitejši primer teh alternativnih metod, ki ga navajajo IAASTD in drugi, je selekcija z uporabo označevalcev (*marker assisted selection*), pri kateri gre za natančen in učinkovit izbor lastnosti z uporabo genetskih označevalcev, vendar brez tvegane ali nepredvidljive genske manipulacije ali prenosa genov. Glede na to, da se je ta tehnologija izkazala za učinkovito in je cenejša od GS, bi lahko pomenila nesporno alternativo GSO, medtem ko bi lahko bilo zaradi nizkih stroškov manj težav s patenti in tržno koncentracijo. Čeprav EU ne bi smela povsem zanemariti prihodnjega potenciala GSO, pa bi lahko z zavestno odločitvijo za razvoj metod, ki ne vključujejo GS, in za trajnostne načine kmetovanja pridobila pomembno konkurenčno prednost, ki je sicer na področju GS nima. Z intenzivnim vlaganjem v trajnostno kmetijstvo lahko EU zavzame edinstven in na inovacijah temelječ vodilni položaj na svetu, kar bi imelo pozitivne učinke na gospodarstvo in zaposlovanje, inovativnost ter konkurenčnost EU. Poleg tega bi bil ta pristop bolj usklajen s kmetijskim modelom EU, ki je v prid biotski raznovrstnosti in je predviden v prihodnji SKP.

5.4 Tudi kar zadeva podnebne spremembe, so zagovorniki GS mnenja, da je mogoče s to tehnologijo prispevati tako k prilagajanju na podnebne spremembe kot tudi blažitvi njihovih posledic. Vendar tudi na tem področju velja, da sedanja generacija komercialnih gensko spremenjenih poljščin nima nobene koristne lastnosti. Pravzaprav eden od najodmevnejših načinov uporabe, tj. proizvodnja biogoriv iz gensko spremenjenih poljščin, že zelo negativno vpliva na svetovne cene surovin in hrane ter njihovo oskrbo, poleg tega pa je še vedno močno odvisna od fosilnih goriv.

5.5 Seveda ne bi smeli zanikati potencialnega prispevka GSO k spopadanju s svetovnimi grožnjami, kot so lakota, revščina, podnebne spremembe in okoljski problemi, vendar je treba priznati, da sedanja generacija GSO dejansko ni primerna za reševanje tega vprašanja in tudi ni bila zasnovana v ta namen. Njihove lastnosti so za zdaj omejene na „proizvodne“ prednosti (npr. odpornost na pesticide), od katerih imajo koristi proizvajalci. Vprašanje, ali je zaradi teh poljščin uporaba pesticidov manjša ali celo bolj razširjena, je (znanstveno) sporno, vendar se zdi, da prispevek GSO ni bil nedvoumno pozitiven. V čedalje več študijah se izpostavljajo dolgoročne posledice, med drugim zlasti povečevanje monokulturnega intenzivnega kmetijstva,

⁽⁵⁾ Kot je bilo poudarjeno med posvetovanjem na temo *Kmetijska biotehnologija: gensko spremenjena živila in krma v EU*, EESO, Bruselj, 20. oktober 2011.

razvoj odpornosti na pesticide, izpiranje v podtalnico in huda škoda za biotsko raznovrstnost okolja, pa tudi tveganja za zdravje ljudi zaradi dolgotrajne izpostavljenosti določenim pesticidom, ki se uporabljajo v zvezi z GSO. Čeprav je nekatere od teh učinkov mogoče pripisati slabim kmetijskim praksam kot takim, pa je treba glede na to, da se sedanja generacija GSO prodaja kot paket izdelkov skupaj s pesticidi, od katerih so odvisni, te izdelke ter njihove okoljske in družbene posledice prav tako oceniti skupaj ⁽⁶⁾.

5.6 Še eno pomembno vprašanje v zvezi z GS je možnost svobodne izbire za potrošnika in kmeta. To vprašanje se pojavlja tako znotraj kot tudi zunaj EU. V državah v razvoju visoke cene patentiranih semen skupaj z obveznostmi izključne nabave in prepovedjo tradicionalne prakse varčevanja semen iz preteklih sezon kmetom, zlasti revnejšim malim kmetom, povzročajo velike socialno-ekonomske in kulturne težave. V državah, v katerih prevladuje gojenje GSO, predvsem v ZDA, Kanadi, Argentini in Braziliji, se je raznolikost pridelkov močno zmanjšala. Skoraj 80 % vse proizvedene soje na svetu je gensko spremenjene, pa tudi 50 % bombaža, prek 25 % koruze in prek 20 % oljne repice. V EU naj bi možnost svobodne izbire za potrošnika in kmeta zagotavljale zahteve za označevanje. Vendar pa je treba za ohranitev svobodne izbire tako za kmete kot tudi potrošnike poskrbeti za popolno in zanesljivo ločevanje proizvodnih verig, ki vključujejo GSO, in tistih, ki ne. Pomemben element tega ločevanja je uvedba strogih predpisov o soobstoju, vključno z učinkovitimi pravili o odgovornosti in nadomestilih za okoljsko in/ali gospodarsko škodo, ki je posledica nenamerne kontaminacije, certificiranjem proizvodne verige in sistemi ločevanja, kot tudi zahtev glede čistosti in označevanja prisotnosti gensko spremenjenega materiala v gensko nespremenjenih semenih in iz njih pridobljenih izdelkih.

6. Zakonodaja in pregled politike

6.1 EU je od leta 1990 vzpostavila podroben zakonodajni okvir za GSO, ki se – tako kot tehnologija sama – nenehno razvija in je doživel že številne spremembe. V tem času se je torej izoblikoval zapleten mozaik različnih direktiv in uredb, od katerih so najpomembnejše:

- Direktiva 2001/18/ES o namernem sproščanju gensko spremenjenih organizmov v okolje ⁽⁷⁾;
- Uredba (ES) št. 1829/2003 o gensko spremenjenih živilih in krmih ⁽⁸⁾;
- Uredba (ES) št. 1830/2003 o sledljivosti in označevanju gensko spremenjenih organizmov ter sledljivosti živil in krme, proizvedenih iz gensko spremenjenih organizmov ⁽⁹⁾;

⁽⁶⁾ Glej opombo 5.

⁽⁷⁾ UL L 106, 17.4.2001, str. 1.

⁽⁸⁾ UL L 268, 18.10.2003, str. 1.

⁽⁹⁾ UL L 268, 18.10.2003, str. 24.

- Uredba (ES) št. 1946/2003 o čezmejnem gibanju gensko spremenjenih organizmov (izvajanje mednarodnega Kartagenskega protokola o biološki varnosti h Konvenciji o biološki raznovrstnosti) ⁽¹⁰⁾ in
- Direktiva 2009/41/ES o uporabi gensko spremenjenih mikroorganizmov v zaprtih sistemih ⁽¹¹⁾.

6.2 Veljavna pravila za odobritev in uporabo GSO temeljijo na vrsti (pravnih) načel, ki so naslednja:

- neodvisna, znanstveno utemeljena odobritev pred uvedbo;
- visoka raven varovanja zdravja in dobrega počutja ljudi, živali in okolja v skladu s previdnostnim načelom in načelom „onesnaževalec plača“;
- svobodna izbira in preglednost v celotni prehrabeni verigi ter varstvo drugih interesov potrošnika, npr. z obveščanjem in sodelovanjem javnosti;
- spoštovanje pravil notranjega trga in mednarodnih obveznosti;
- pravna varnost ter
- subsidiarnost in sorazmernost.

6.3 Ostajajo pa še nekatere vrzeli, saj še vedno ni posebne zakonodaje ali politike EU o pomembnih vidikih, povezanih z uvajanjem GSO, med katerimi so zlasti:

- soobstoj GSO ter ekološkega in konvencionalnega kmetovanja;
- pravila o odgovornosti in nadomestilih za okoljsko in/ali finančno škodo, ki je posledica sproščanja GSO ali nenamerne kontaminacije ekoloških ali konvencionalnih izdelkov, ter odškodninske sheme za stroške, nastale zaradi izvajanja predpisov o soobstoju in certificiranja proizvodne verige za preprečevanje mešanja;

⁽¹⁰⁾ UL L 287, 5.11.2003, str. 1.

⁽¹¹⁾ UL L 125, 21.5.2009, str. 75.

- zahteve glede čistosti in označevanja prisotnosti gensko spremenjenega materiala v semenih in razmnoževalnem materialu, ki ne vsebujejo GSO;
- zahteve za označevanje, zlasti mesa in mlečnih izdelkov iz živali, krmljenih z gensko spremenjeno krmo, in usklajeni standardi za označevanje izdelkov brez vsebnosti GSO;
- splošna krepitev zahtev za označevanje GSO za zaščito svobodne izbire potrošnika, vključno s pravnim pojasnilom „naključne prisotnosti“ in možno zaostritev mejnih vrednosti;
- pravila o transgenih ali kloniranih živalih in iz njih pridobljenih (prehrambenih) izdelkih, predvsem za namene odobritve in označevanja;
- dobro uveljavljena zakonska pravica za države članice in/ali avtonomne regije, da iz različnih razlogov, kot so okoljski, socialno-ekonomski, etični in drugi pomisleki, omejijo ali popolnoma prepovedo gojenje GSO.

6.4 Komisija je julija 2010 predložila zakonodajni predlog o možnosti (pod)nacionalne omejitve ali prepovedi gojenja GSO, vendar se zdi, da je ta predlog sprožil več vprašanj, kot jih je rešil, predvsem zaradi več pravnih nejasnosti in protislovij v besedilu ter dejstva, da med drugim ne vključuje okoljskih razlogov za omejitve. Medtem ko je bila osnovna ideja o večji (pod)nacionalni neodvisnosti pri gojenju GSO deležna široke podpore, pa je predlagano pomanjkljivo besedilo predloga na prvi obravnavi v EU izzvalo številne kritike in obsežne predloge sprememb, potem ko je EESO o njem izdal kritično mnenje⁽¹²⁾. Svet o predlogu še razpravlja, vendar za zdaj še ni uspel sprejeti skupnega stališča. Odbor meni, da je to zelo pomemben dosje, ki si zasluži prednostno obravnavo in ga je treba v vsakem primeru upoštevati pri prihodnji reviziji splošnega pravnega okvira za GSO. Odbor poziva Komisijo, naj si v konstruktivnem dialogu z EP in Svetom dejavno prizadeva za oblikovanje trdne pravne podlage za (pod)nacionalno odločanje o gojenju GSO, ki temelji na legitimnih razlogih, kot so splošni okoljski, socialno-ekonomski, etični in kulturni vidiki. Hkrati pa bi bilo treba predvideti pravno obveznost, v skladu s katero morajo države članice in/ali regije sprejeti zavezujoča pravila o soobstoju, da se prepreči neželeno onesnaževanje z GSO na območjih, kjer se gojijo gensko nespremenjeni pridelki.

6.5 Odbor je v zadnjih letih večkrat pozval k sprejetju zakonodaje EU na področju soobstoja, odgovornosti in obsežnejšega označevanja GSO⁽¹³⁾. Poleg tega je Sodišče EU nedavno v sodbi

z dne 6. septembra 2011 glede vprašanja soobstoja ponovno potrdilo, da je treba z usklajeno politiko EU zapolniti preostale zakonodajne vrzeli. V tej zadevi, pri kateri je prišlo do naključne prisotnosti cvetnega prahu gensko spremenjene koruze v medu, je Sodišče razsodilo, da po zakonodaji EU za takšno neodobreno prisotnost GSO velja nična toleranca⁽¹⁴⁾. V tej sodbi je poudarjeno, kako pomembno je imeti učinkovito, usklajeno in strogo politiko soobstoja in ločevanja proizvodnih verig za preprečevanje mešanja gensko spremenjenih in gensko nespremenjenih izdelkov, hkrati pa tudi ustrezne predpise o odgovornosti in nadomestilih za škodo in povračilo stroškov, nastalih zaradi izvajanja ukrepov o soobstoju in certificiranjem dobavne verige ter možnost prepovedi gojenja GSO na prostem z razmejitvijo območij v nekaterih regijah (npr. za pridelavo medu).

6.6 Kljub temu, da je priporočilo Komisije o soobstoju iz julija 2010 prožnejše v primerjavi s prejšnjim priporočilom iz leta 2003, Odbor izrecno poudarja, da nobeno od priporočil ni pravno zavezujoče in torej ne more predpisati nikakršnih obvezujočih omejitev splošne nacionalne pristojnosti za politiko soobstoja, poleg tega pa tudi ne določa potrebnih pravnih obveznosti glede standardov soobstoja. Z načrtovano uvedbo gensko spremenjenih poljščin, ki niso namenjene prehrani, poleg gensko spremenjenih poljščin, namenjenih za prehrano, (npr. pri uporabi v farmaciji, industriji ali za biogoriva) se bo potreba po učinkoviti zakonodaji o soobstoju in odgovornosti še povečala, zato Odbor meni, da je ta vprašanja treba začeti predvidevati in obravnavati sedaj, v zgodnji fazi.

6.7 Decembra 2008 je Svet za okolje pozval k okrepitvi in boljšemu izvajanju obstoječega pravnega okvira za GSO. Izboljšave naj bi bile potrebne zlasti na naslednjih področjih: ocene tveganj za okolje, ki jih pripravlja Evropska agencija za varnost hrane (EFSA), ter protokoli nadzora in spremljanja po uvedbi, pri čemer ima večjo vlogo zunanje strokovno znanje držav članic in neodvisnih znanstvenikov; ocena družbeno-gospodarskih učinkov uvajanja in gojenja GSO; mejne vrednosti, pri katerih je potrebno označevanje sledi GSO v semenih, in boljša zaščita občutljivih in/ali zaščitnih območij, vključno z možnostjo vzpostavitve območij brez GSO na lokalni, regionalni ali nacionalni ravni.

6.8 Čeprav je Komisija na nekaterih od teh področij sprejela ukrepe, pa zahteve Sveta še vedno niso privedle k zadovoljivim konkretnim rezultatom. Odbor poudarja, kako pomembno je, da se glede vsakega od teh vprašanj in zgoraj navedenih zakonodajnih vrzeli čim prej izvedejo konkretni in obsežni ukrepi za sprejetje ustreznih zakonov in politik. Kar zadeva revizijo postopkov ocenjevanja in obvladovanja tveganja ter odobritve GSO, Odbor tako kot Svet in Evropski parlament priporoča, da se poleg znanstvenikov s področja naravoslovja vključijo tudi družboslovci, pravniki, etiki in predstavniki interesnih skupin civilne družbe, tako da bi se pri sprejemanju odločitev poleg znanstvenih ocen tveganj za ljudi in okolje upoštevali tudi

⁽¹²⁾ Glej opombo 2.

⁽¹³⁾ Glej med drugim CESE, UL C 54, 19.2.2011, str. 51; CESE, UL C 157, 28.6.2005, str. 155; CES, UL C 125, 27.5.2002, str. 69; CES, UL C 221, 17.9.2002, str. 114.

⁽¹⁴⁾ Zadeva C-442/09, Bablok in drugi proti Freistaat Bayern in Monsanto.

„drugi legitimni dejavniki“, npr. vključno z družbeno-gospodarskimi, kulturnimi in etičnimi pomisleki ter družbenimi vrednotami. To bi lahko pripomoglo tudi k odpravi družbenih nasprotij glede GSO in političnega zastoja pri sprejemanju odločitev na tem področju.

6.9 Pomemben projekt, ki pa je v zaostanku, je ocena sedanjega pravnega okvira za GSO ter gensko spremenjena živila in krmo, ki jo je Komisija začela na zahtevo Sveta leta 2008, njeni rezultati pa naj bi bili predstavljeni v začetku leta 2011. Komisija je Svetu obljubila, da bodo do leta 2012 sprejete pobude za pregled zakonodaje, in Odbor poudarja pomen izpolnitve tega cilja. V okviru tega pregleda je treba nedvomno obravnavati zgoraj navedene zakonodajne vrzeli. Kot prvi korak mora Komisija na podlagi pravkar objavljenega poročila o oceni⁽¹⁵⁾ organizirati obsežno javno posvetovanje, tako da bi bil v pregledu pravnega okvira zagotovljen tudi prispevek družbe. To bo vsekakor pripomoglo k obravnavanju pomislekov javnosti, poleg tega pa bi lahko okrepilo njeno zaupanje v regulativne organe.

6.10 Vidik, ki bo v prihodnje zagotovo uvrščen na dnevni red, je opredelitev GSO. Čeprav so se v zadnjih desetletjih znanost in aplikacije na področju GS zelo hitro razvijale, je pravna opredelitev GSO vse od prve zakonodaje EU iz leta 1990 ostala nespremenjena. V skladu s to veljavno opredelitvijo GSO pomeni „organizem z izjemo človeka, katerega genski material je bil spremenjen na način, ki se ne pojavlja v naravi s križanjem in/ali naravno rekombinacijo.“⁽¹⁶⁾ Določene tehnike genskega spreminjanja pa so bile izrecno izključene, tako da določbe pravnega okvira za GSO zanje ne veljajo.

6.11 V zadnjih letih je bilo razvitih veliko novih tehnik žlahtnjenja rastlin, ki med oblikovanjem sedanjega zakonodajnega okvira še niso bile predvidene. Primer teh tehnik je cisgenetika, pri kateri se z uporabo rekombinantne DNA v organizmu prenesejo geni iste vrste. Pri tovrstnih novih tehnikah se postavlja vprašanje, v kolikšnem obsegu spadajo v trenutno opredelitev GS, in s tem tudi vprašanje, ali za organizme, pridobljene s pomočjo teh tehnik, velja sedanji pravni okvir za GSO. Glede na upravna bremena pa tudi seveda politične in javne predsodke proti GSO je izvzetje teh tehnik iz veljavne zakonodaje s finančnega vidika zelo pomembno za industrijo žlahtnjenja rastlin. S tem bi lahko te inovacije hitreje prišle na trg, ne da bi se zaradi zahtev za označevanje potrošniki nanje negativno odzvali. Vendar se pri teh tehnikah pojavljajo isti etični, ekološki, družbeno-gospodarski in politični pomisleki kot pri sedanji generaciji GSO, saj v bistvu uporabljajo enako tehnologijo GS, medtem ko so izkušnje še vedno omejene, negotovosti pa je veliko.

6.12 Da bi v vseh državah članicah zagotovili enoten regulativni pristop k tem novih tehnikam žlahtnjenja rastlin in njihovim proizvodom, je Komisija leta 2008 ustanovila znanstveno delovno skupino, tej pa naj bi sledila še politična skupina, ki naj bi pripravila priporočila o pravnem pristopu. Poročili obeh delovnih skupin naj bi bili končani poleti 2011 in ju je treba upoštevati v pregledu pravnega okvira leta 2012. Odbor meni, je treba nujno ohraniti sedanji regulativni pristop EU, ki temelji na postopkih, in da bi moral zato za te nove tehnike žlahtnjenja rastlin zaradi uporabljene tehnike GS (rDNA) načeloma veljati pravni okvir EU za GSO, tudi če se rastline, ki izhajajo iz te tehnologije, ali iz njih pridobljeni končni izdelki kot taki ne razlikujejo vidno od enakovrednih konvencionalnih rastlin in izdelkov.

V Bruslju, 18. januarja 2012

Predsednik
Evropskega ekonomsko-socialnega odbora
Staffan NILSSON

⁽¹⁵⁾ http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/index_en.htm.

⁽¹⁶⁾ Člen 2(2) Direktive 2001/18/ES in člen 2(b) Direktive 2009/41/ES. Organizem je opredeljen kot „biološk[a] enot[a], sposobn[a] razmnoževanja ali prenosa genskega materiala.“

PRILOGA I

k mnenju Evropskega ekonomsko-socialnega odbora

Naslednja amandmaja, ki sta bila med razpravo zavrnjena, sta prejela vsaj četrtno glasov:

Točka 3.8

Točka se črta in nadomesti z naslednjim besedilom:

Različne organizacije civilne družbe in zainteresirane skupine so zaskrbljene zaradi GSO iz različnih razlogov, povezanih z okoljem, dobrim počutjem živali, interesi potrošnikov, kmetovanjem, čebelarstvom, razvojem podeželja, globalnim razvojem, etiko, religijo itd. Tudi EP se je pogosto kritično izrazil o GSO in njihovem reguliranju, enako kot EESO ter nacionalni, regionalni in lokalni organi, pa tudi neodvisni znanstveniki. Glavni zagovorniki so velika podjetja s patenti za GSO ter druge zainteresirane strani, vključno z nekaterimi kmeti in znanstveniki, ki se ukvarjajo z GS, ter mednarodni trgovinski partnerji, za katere je bolj prožna ureditev GSO v EU v velikem ekonomskem interesu. Nekaj glavnih prednosti, ki naj bi jih imeli GSO, je obravnavanih v poglavju 5. Mnenja zagovornikov in nasprotnikov uporabe biotehnologije v kmetijstvu se krešejo v čustveni in strastni razpravi, v kateri z znanstvenega vidika pogosto primanjkuje strokovnih argumentov. Velika večina znanstvenikov trdno zagovarja stališče, da uporaba GSO v proizvodnji živil ne pomeni tveganja za zdravje ljudi; dejansko so GSO že prisotni v našem vsakdanjem življenju in so v celoti sprejeti na drugih področjih poleg kmetijstva. Skupno raziskovalno središče Evropske komisije je večkrat poudarilo, da tveganja transgenih živil v nobenem primeru ne presegajo tistih, ki jih prinašajo ekološka ali tradicionalno pridelana živila. Vendar pa različne skupine civilne družbe, predvsem ekološke skupine in predstavniki potrošnikov, upravičeno izražajo okoljske pomisleke, pomisleke glede soobstoja poljščin, etike in monopola velikih multinacionalk, zaradi katerih je treba to temo obravnavati objektivno. EESO je tako priznal, da je biotehnologija ključno orodje v spoprijemanju s prehranskim izzivom, ⁽¹⁾vendar je sklenil nadaljevati poglobljeno razpravo o prednostih in slabostih biotehnologije v EU.

Rezultat glasovanja

Za:	91
Proti:	122
Vzdržani:	19

Točka 5.3

Točka se črta in nadomesti z naslednjim besedilom:

Svetovna prehranska kriza torej ni toliko problem proizvodnje, ampak distribucije (na svetu se proizvede več kot 150 % svetovne porabe hrane), zato so bolj potrebne politično ekonomske rešitve kot pa kmetijske inovacije. EESO se zaveda, da bo svetovna prehranska varnost še bolj ogrožena zaradi rasti prebivalstva. Tudi mednarodne organizacije, kot je Organizacija ZN za prehrano in kmetijstvo (FAO), velike nevladne organizacije, npr. Oxfam, in nedavno poročilo uglednega kmetijsko-znanstvenega organa ZN, tj. odbora za mednarodno oceno kmetijskega znanja, znanosti in tehnologije za razvoj (IAASTD – International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development), opozarjajo na pomen trajnostnega kmetijstva kot rešitve problemov v zvezi s prehransko varnostjo in neodvisnostjo. V teh verodostojnih ocenah je poudarjena potreba po trajnostnih in ekoloških kmetijskih praksah in metodah, pri čemer ni nujno predvidena vloga GSO, temveč bolj vloga alternativnih metod. Najizrazitejši primer teh alternativnih metod, ki ga navajajo IAASTD in drugi, je selekcija z uporabo označevalcev (marker assisted selection), pri kateri gre za natančen in učinkovit izbor lastnosti z uporabo genetskih označevalcev, vendar brez tvegane ali nepredvidljive genske manipulacije ali prenosa genov. Glede na to, da se je ta tehnologija izkazala za učinkovito in je cenejša od GS, bi lahko pomenila nesporno alternativo GSO, medtem ko bi lahko bilo zaradi nizkih stroškov manj težav s patenti in tržno koncentracijo. Čeprav EU ne bi smela povsem zanemariti prihodnjega potenciala GSO, pa bi lahko z zavestno odločitvijo za razvoj metod, ki ne vključujejo GS, in za trajnostne načine kmetovanja pridobila pomembno konkurenčno prednost, ki je sicer na področju GS nima. Z intenzivnim vlaganjem v trajnostno kmetijstvo lahko EU zavzame edinstven in na inovacijah temelječ vodilni položaj na svetu, kar bi imelo pozitivne učinke na gospodarstvo in zaposlovanje, inovativnost ter konkurenčnost EU. Poleg tega bi bil ta pristop bolj usklajen s kmetijskim modelom EU, ki je v prid biotski raznovrstnosti in je predviden v prihodnji SKP. V skladu z mnenji EESO s področja kmetijstva ter raziskav morajo inovacije, modernizacija in nove tehnologije na tem področju prevzeti ključno vlogo pri razvoju trajnostnega kmetijstva, ki bo bolj produktivno in bo na bolj trajosten način uporabljalo naravne vire, med njimi vodo in prst. Biotehnologija lahko v nekaterih primerih prispeva svoj drobec v boju proti lakoti, čeprav je nujno, da se v evropskem kmetijskem modelu zagotovi soobstoj ekološkega in tradicionalnega kmetijstva

⁽¹⁾ Glej sklepe predsednika Staffana Nilssona s konference „Food for everyone“, ki sta jo soorganizirala EESO in Evropska komisija kot prispevek k zasedanju skupine G-20 o varnosti preskrbe s hrano.

ter kmetijstva z uporabo GS. FAO, skupina G-20, Svetovna banka in tudi EESO so priznali, da se je treba v boju z nezanesljivo preskrbo s hrano nujno lotiti raziskav o razvoju vrst, ki bodo bolj odporne proti suši, z večjim donosom, boljšim izkoristkom tal in manjšimi energetske stroški. Zato se zdi, da je lahko v tem smislu prispevek GS nedvomno dragocen.

Rezultat glasovanja

Za:	83
Proti:	139
Vzdržani:	13
